

Болотний масив Переброди

Імена та адреси укладачів інформаційного листа рамсарського ВБУ:

Андрієнко Тетяна Леонідівна, д.б.н., професор, зав. міжвідомчою комплексною лабораторією наукових основ заповідної справи, Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАНУ, вул. Терещенківська, 2, Київ, 01601, тел./факс: (044) 272 3220, E-mail: postmaster@ligazap.kiev.ua;

Степанов Олексій Євгенович, директор, Рівненський природний заповідник, вул. Гоголя, 34а, м. Сарни, Рівненська обл., 34500, тел.: (036) 553 4763, E-mail: eco-safety@rias.rv.ua;

Стеценко Микола Пилипович, перший заступник начальника державної служби заповідної справи, Мінприроди України, вул. Урицького, 35, м. Київ, 01601, тел.: (044) 451 5904, E-mail: parks@parks.freenet.kiev.ua.

Дата підготовки опису: 23 травня 2005 р.

Географічні координати: 51°43' пн. ш., 27°08' сх. д.

Розташування: Знаходиться на півночі Рівненської області на кордоні з Білоруссю, в Дубровицькому районі, за 32 км на схід від м. Дубровиця (12 тис. жителів), 45 км на північний схід від м. Сарни (32 тис. жителів), східніше від с. Переброди.

Висота над рівнем моря: мінімальна – 138 м, середня – 140 м, максимальна – 143 м

Площа: 7565 га 12718 га

Короткий опис: Болотний масив складається з декількох урочищ з різним рослинним покривом. Центральну частину займає урочище Корогод – відкрите дуже обводнене евтрофне та мезоевтрофне болото, де зосереджені низинні осоково-очеретяні угруповання. По його периферії переважають мезотрофні ценози. Урочище Теребуші в південній частині болотного масиву має мезотрофний характер, переважають рідколісні ценози та ділянки лісових боліт. В урочищі Попів Ліс у південно-західній частині масиву представлені чорновільшняки. У цілому ВБУ відзначається периферійно-оліготрофним ходом розвитку, рідкісним для України. Угіддя є дуже важливим для збереження типової бореальної болотної флори і фауни. Флора болотного масиву Переброди включає цінний комплекс гляціальних реліктів. Виявлено такі рідкісні види тварин, як лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сирій *Grus grus*, глушець *Tetrao urogallus*, очеретянка прудка *Acrocephalus paludicola*, рись *Felis lynx*. Угіддя входить до складу Рівненського природного заповідника і є одним з найбільш збережених торф'яно-болотних масивів в Українському Поліссі.

Рамсарські критерії: 1, 2, 3

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(1) До складу угіддя входять типові для Полісся види торф'яних низинних евтрофних та перехідних мезотрофних боліт, причому перші знаходяться в центрі торф'яно-болотного масиву, а другі – на периферії. При цьому наростання шару торфу відбувається від периферії до центру. По периферії переважають перехідні угруповання осоково-сфагнових боліт, а центральній – більш обводненій частині – зосереджені низинні болота з домінуванням очерету *Phragmites australis* та осоки пухнатоплодої *Carex lasiocarpa*. Такий периферійно-мезотрофний розвиток великого торф'яно-болотного масиву є унікальним для України. Це велика ділянка периферійно-оліготрофного ходу розвитку, яка утворилася на місці стояння льодовикових вод.

(2) Виявлено багато рідкісних видів флори, в т.ч. льодовикових реліктів. Тут зростають 2 види рослин з Європейського Червоного списку, 8 видів з Червоної книги України, 9 видів із списку видів, що охороняються в Рівненській області. Є види тварин, занесені до Європейського Червоного списку та Червоної книги України. Рідкісне осоково-шейхцерієво-сфагнове угруповання (урочище Корогод) занесено до Зеленої книги України. Мезотрофні болота належать до зникаючих в Європі типів природних середовищ, визначених Резолюцією 4 (96) Постійного комітету Бернської конвенції (№ 54.5).

(3) Угіддя є дуже важливим для збереження типово поліської (борового типу) рослинності, флори і фауни.

Фізична та біогеографічна характеристики: За геоботанічним районуванням України (1977) належить до Поліської підпровінції (Волинського Полісся) Східноєвропейської провінції Європейської широколистяної області. Належить до Західнополіського (Ковельсько-Сарненського) округу і складає його крайню північно-східну частину. Континентальний біогеографічний регіон на карті Смарагдової мережі Європи. Належить до басейну річки Горинь, яка впадає на території Білорусі в р. Прип'ять, а та, в свою чергу, – в Київське водосховище в середній ділянці р. Дніпро.

Фізичні особливості ВБУ: За геоморфологічними умовами угіддя представляє собою заболочену низовину, кристалічний фундамент якої залягає на глибині до 200 м і перекритий льодовиковими, водно-льодовиковими та алювіальними відкладами. Болото містить торфові поклади. За даними «Торфяного фонду Української ССР» (ч. II; 1969) воно віднесене до торфового масиву Піддубче (Поддубиче), більша частина якого розташована в Білорусі. Середня глибина торфу для масиву Піддубиче – 1,4 м, максимальна – 4 м. Торфи – переходовий та низинний; верхній шар – сфагновий і осоково-сфагновий, нижні шари – переважно осоково-очеретяні та очеретяні. Ґрунти дерново-підзолисті, торфово-болотні, мулувато-болотні, лучно-болотні, дерново-підзолисті. Клімат угіддя порівняно вологий і теплий. Сума річних опадів становить 550–600 мм. Середньорічна температура повітря становить +6°C, найтеплішого місяця (липень) +18,5°C, найхолоднішого місяця (січень) – 5,5°C. Величина випаровування з земної поверхні становить у середньому 525–550 мм за рік.

Фізичні особливості водозбірної території: Болотний масив розташований у межиріччі Ствиги та її притоки Льви. Є частиною великого болотного масиву Піддубиче загальною площею 48 тис. га. Більша його частина знаходиться в межах Білорусі, а південна – в Україні. Болотний масив дає початок річці Льва (довжина 172 км, площа басейну – 2400 км²), яка впадає на території Білорусі у Ствигу, притоку р. Прип'ять (довжина 761 км, площа басейну – 114 тис. км²).

Гідрологічна цінність: Болото добре збереглося, не постраждало від осушувальної меліорації. У дощове літо його центральна частина є непрохідною, з чим пов'язана назва болота і найближчого села – Переброди. У складі угіддя є декілька невеличких за площею озер. Під час великих повеней, які трапляються раз на 10 років, територія угіддя майже повністю покривається водою. Тривалість стояння високих рівнів води збільшується внаслідок підпору водами Горині і, навіть, Прип'яті.

Тип ВБУ: У, Хр, О, М

Екологічні особливості: У флорі угіддя найбільш поширеними є осоки пухнатоплода *Carex lasiocarpa*, багнова *C. limosa*, волосиста *C. pilosa*, чорна *C. nigra* та здута *C. rostratae*, види сфагнових мохів – *Sphagnum cuspidatum*, *S. fallax*, *S. magellanicum*. На заболочених ділянках досить часто зустрічаються береза повисла *Betula pendula*, вільха чорна *Alnus glutinosa* та верба біла *Salix alba*. На острівцях і гривах поширені типові для Полісся соснові ліси вересові, зеленомохові з чорницею, брусницею і орляком та сфагнові. Домінуючим рослинним угрупованням угіддя є асоціація осоки пухнатоплодої *Carex lasiocarpa* зі сфагновими мохами та місцями з розрідженою березою повислою *Betula pendula* (займає більше 70% від загальної площі). Далі йдуть осоково-очеретяні (*Carex-Phragmites*) угруповання; драговини із шейхцерією *Scheuchzeria palustris*, пухівкою піхвовою *Eriophorum vaginatum*, осоками *Carex* sp.sp. і сфагновими мохами *Sphagnum* sp.; олігомезотрофні пухівково-сфагнові ценози (*Eriophorum-Sphagnum*) з пригніченою сосною звичайною *Pinus sylvestris*; заболочені чорновільшняки *Alnus glutinosa*, заболочені березові ліси; заболочені сосново-сфагнові ліси з багном звичайним *Ledum palustris*, буяхами *Vaccinium uliginosum*; соснові ліси чорницеві *Vaccinium myrtillus*, лишайникові, звичайновересові *Calluna vulgaris*, брусницеві *Vaccinium vitis-idaea*, орлякові *Pteridium aquilinum*; дубові ліси з *Quercus robur*. В обводненій центральній частині з переважанням евтрофних та мезотрофних боліт переважає асоціація *Carex omskiana* – *Phragmites australis*. Мінеральне живлення збіднене, про що свідчать куртини сфагнових мохів. Менш обводнена частина болота має суцільний сфагновий покрив. Переважає асоціація *Carex lasiocarpa* – *Sphagnum* (*S. fallax*, *S. palustre*, *S. obtusum*). На підвищених піщаних гривах та острівцях переважають соснові ліси (*Pinetum callunosum*, *Pinetum cladinosum*). На південно-західній та південній ділянках є осередки

вільшняків (*Alneta glutinosae*), в травостой яких переважають *Scirpus sylvaticus* і *Phragmites australis*.

Цінна флора: До рідкісних рослин угіддя, занесених до Червоної книги України, відносяться росичка проміжна *Drosera intermedia*, верба чорнична *Salix myrtilloides*, дифізіаструм сплюснутий *Diphasiastrum complanatum*, шейхцерія болотна *Scheuchzeria palustris*. Серед торф'яно-болотного масиву на лісових острівцях росте рідкісний вид плаунових – дифізіаструм Зейлера *Diphasiastrum zeilerii*, плямами виділяються ділянки північного виду – цінної лікарської рослини – мучниці *Arctostaphylos uva-ursi*. Зустрічаються і рідкісні для України болотні види рослин, як смовдь болотна *Peucedanum palustris*, вербозілля звичайне *Lysimachia vulgaris*, куничник сіруватий *Calamagrostis canescens*. Виявлено *Silene lithuanica* (у світлих соснових лісах на піщаних ґрунтах) і *Tragopogon ucrainicus* (на сухих піщаних екотопах) з Європейського Червоного списку, а також пальчатокорінник м'ясочервоний *Dactylorhiza incarnata*, ситник бульбистий *Juncus bulbosus*, шолудивник королівський *Pedicularis sceptrum-carolinum*, гудайєра повзуча *Goodyera repens* з Червоної книги України. У Рівненській області охороняються *Salix lapponum*, *Nymphaea candida*, *Utricularia minor*, *U. intermedia*, *Rhynchospora alba*, *Drosera rotundifolia*, *Dryopteris austriaca*, *D. cristata*, *Sparganium minimum*.

Цінна фауна:

В угідді мешкають такі види савців: козуля *Capreolus capreolus*, лось *Alces alces*, кабан дикий *Sus scrofa*, собака єнотовидний *Nyctereutes procyonoides*, бобер річковий *Castor fiber*, ондатра *Ondatra zibethica*, куниця лісова *Martes martes*, норки американська *Mustela vison* та європейська *M. lutreola*, а також види з Європейського Червоного списку та Червоної книги України – рись *Felis lynx* (1 сім'я) та вовк *Canis lupus*.

У фауні угіддя звичайними є поширені на Поліссі види птахів водно-болотного комплексу: пастушок *Rallus aquaticus*, погонич малий *Porzana porzana*, слуква *Scolopax rusticola*, баранці звичайний *Gallinago gallinago* та великий *G. media*, крижень *Anas platyrhynchos*, чирянки велика *Anas querquedula* та мала *A. crecca*, а також борові види тетерук *Lyrurus tetrix* та орябок *Tetrastes bonasia*. На території угіддя виявлено очеретянку прудку *Acrocephalus paludicola* (не є численною) – вид з Європейського Червоного списку та Червоної книги України. Крім того, до Червоної книги України занесені лелека чорний *Ciconia nigra* (5–6 гнізд), журавель сірий *Grus grus* (близько 12 особин), глушець *Tetrao urogallus* (більше 6 пар), змієїд *Circaetus gallicus* (2–3 гнізда), кульон великий *Numenius arquata*.

Плазуни: гадюка звичайна *Vipera berus*, вуж звичайний *Natrix natrix*, веретільниця ламка *Anguis fragilis*, ящірки живородна *Lacerta vivipara* та прудка *L. agilis*, черепаха болотна *Emys orbicularis*. До Червоної книги України занесено мідянку *Coronella austriaca*.

Із земноводних зустрічається тритон гребінчастий *Triturus cristatus*.

Соціальні та культурні цінності: ВБУ: Переброди, як і інші болотні масиви Рівненського природного заповідника, мають велике наукове та науково-пізнавальне значення, оскільки постгляціальні болотні масиви цього типу в Центральній Європі майже відсутні. Як пограничний з Білоруссю, масив може увійти до складу міждержавної природно-заповідної території.

Землеволодіння: ВБУ: Державна власність на землю, що передана в постійне користування адміністрації Рівненського природного заповідника. Адміністрації заповідника видано Акт на право постійного користування землею. Прилеглі землі: поряд знаходяться приватні сільськогосподарські (рілля, сінокоси, пасовища, сади) державні лісгосподарські землі; землі населених пунктів (приватні та муніципальні).

Поточне землекористування: ВБУ: Угіддя знаходиться у межах природоохоронної території – Рівненського природного заповідника; на його території здійснюються природоохоронні заходи, включаючи протипожежні заходи і санітарні рубки. Прилеглі землі: Здійснюється такі види діяльності: вирощування зернових, картоплі, льону та овочів, сінокосіння і випас худоби, заготівля деревини, збір ягід і грибів, полювання, любительське рибальство, рекреація.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: ВБУ: Віддалений вплив на північну частину ВБУ мало проведення у 1970–1980 рр. меліоративних робіт на прилеглий території Білорусі, який впродовж останніх 20 років виявляється у збільшенні заліснення цієї частини масиву, особливо навколо мінеральних островів. Болото Переброди є великим обводненим важкопрохідним масивом у малозаселеній місцевості і входить до складу природного заповідника, що мінімізує антропогенний вплив. У 2003 р. горів сухий ліс на мінеральних грядах, пізніше проводилося розчищення цієї території. Біля сіл викошуються ділянки помірного зволоження. Прилеглі землі: осушувальна меліорація, сільськогосподарські та лісогосподарські роботи, полювання.

Вжиті природоохоронні заходи: 3 квітня 1999 р. Указом Президента України створено Рівненський природний заповідник (47046,8 га), одною з чотирьох ділянок якого став торф'яно-болотний масив Переброди (12718 га). У лісах здійснюються протипожежні заходи і санітарні рубки. Менеджмент біорізноманіття здійснюється відповідно до закону «Про природно-заповідний фонд України» (1991 р.) та Положення про Рівненський природний заповідник (1999 р., із змінами 2001 р.).

Запропоновані, але ще не виконані, природоохоронні заходи: Розробка спеціального менеджмент-плану для цього ВБУ міжнародного значення. Заплановано розробити Проект організації території та охорони природних комплексів Рівненського природного заповідника.

Проведені наукові дослідження: Щорічно здійснюються наукові дослідження у рамках розробки Літопису природи Рівненського природного заповідника. Наукові дослідження здійснюються переважно науковими співробітниками заповідника та інституту-куратора – Рівненського державного технічного університету (м. Рівне). У штаті заповідника 4 наукових співробітники, які працюють у науковому відділі. Серед головних напрямів досліджень: моніторинг станом збереження біологічного та ландшафтного різноманіття в рамках виконання щорічної програми Літопису природи, дослідження іхтіофауни, земноводних, птахів та ссавців. Ботанічні дослідження здійснювались Т. Л. Андрієнко, Л. С. Балашовим, О. І. Прядко у 1975 р., а також Т. Л. Андрієнко та О. І. Прядко у 2002–2004 рр.

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: У складі Рівненського природного заповідника є відділ екологічної освіти, який на регулярній основі здійснює еколого-освітню діяльність. Співробітники заповідника проводять регулярні заняття зі школярами, олімпіади для школярів та студентів місцевих навчальних закладів.

Юрисдикція: Територіальна юрисдикція – Державна адміністрація у Рівненській області. Угіддя функціонально підпорядковане адміністрації Рівненського природного заповідника при Державному комітеті лісового господарства України.

Орган управління ВБУ: Адміністрація Рівненського природного заповідника. Адреса: урочище Дубки, м. Сарни, Рівненська обл., 34500, тел./факс: (03655) 347 63, тел.: (03655) 347 52, E-mail: rpz@sowa.com.ua

Джерела інформації:

- 1) Андрієнко Т. Л., Балашов Л. С., Прядко О. І. Унікальний болотний масив Переброди на Ровенщині // Укр. ботан. журн. – 1976. – Т. 33. – № 5. – С. 532–536.
- 2) Андриенко Т. Л., Шеляг-Сосонко Ю. Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – К.: Наукова думка, 1983. – 216 с.
- 3) Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 230 с.
- 4) Літопис природи Рівненського природного заповідника, 2 томи (2000, 2001 рр.)
- 5) Стеценко М. П., Парчук Г. В., Клестов М. Л., Осипова М. О., Мельничук Г. О., Андрієвська О. Л. Водно-болотні угіддя України: Інформаційні матеріали. / За ред. М. П. Стеценка. – К., 1999.
- 6) Червона книга України: Тваринний світ – К.: УЕ, 1994. – 464 с.
- 7) Червона книга України: Рослинний світ – К.: УЕ, 1996. – 608 с.